

1.

Ylä-Lapista kuului toistasataa vuotta sitten kummiä; sieltä oli löytynyt kultaa. Huhut kiirivät Pietariin asti suurliikemiesten ja keisarinakin korviin. Varustettiin valtion ja yksityisten varoin etsintäryhmiä.

Alkoi kultaryntäys Lappiin. Satoja lapioida, hakkuja ja kankia iskeytyi Lapin karuun maaperään. Padottiin virtoja ja puroja ja niiden varsille nousi turvekammeja, kämppiä, kaivoskuiluja ja jopa pienoisia kaivoskyliäkin. Lapin väkiluku kaksinkertaistui, eläminen ja elinkeinot elpyivät. Ylä-Lapin ensimmäiset tietyöt käynnistyivät. Maastoon piirtyivät pysyvät arvet, kullankaivuun jäljet.

Ihmismieltä jo vuosisatoja kiehtonut kullankeltainen jalometalli kulta on tehnyt Lappia tunnetuksi Suomessa ja myös maamme rajojen ulkopuolella. Lapin kullan historia alkaa 1800-luvulta. Ensimmäiset unelmat Lapin kullasta heräsivät vuonna 1836, kun Kemin läheltä löytyi 2 kultapitoista kalkkikivilohkareita. Yhtiö nimeltä Ensimmäinen Osakeyhtiö Kullan Kaivamista Varten Suomen Lapissa pantiin vireille vuonna 1869. Seuraavana vuonna senaatti julkaisi asetuksen, jolla "Oikeus etsiä ja huuhtoa kultaa myönnettäisiin Suomen ja Venäjän kansalaisille, ei kuitenkaan juutalaisille".

Kultaa on huuhdottu pääasiassa Lemmenjoen, Ivalojoen ja Tankavaaran alueella. Perinteisen lapiohuuhdonnan rinnalle tuli 80-luvulla koneellinen kullankaivuu. Lapin ensimmäinen kultakaivos, Saattopora, toimi vuosina 1989-1995. Pahtavaaran kaivos avattiin vuonna 1996. Kautta aikain Lapista huuhtomalla saadun kullan määrä on arvioitu olevan yhteensä samaa suuruusluokkaa kuin yhden pienen kultakaivoksen vuosituotannon, eli noin 1000 kg kultaa. Kullankaivaja Eevert Kiviniemi on löytänyt Suomen suurimman hipun vuonna 1935 Luttojoelta. Hipun paino on 392,9 grammaa.

Lapin kullan huuhtojat ovat nimenneet erikokoiset kultahiput pienimmästä isoimpaan:

Hengetön
Saivare
Täi
Lutikka
Russakka
Isomus

Kullan huuhtonta:

Vaskaukseen tarvitaan vaskoolia. Vaskooliin kerätään maata. Vaskoolia heilutellaan ja pyöritellään tyynessä ja heikkovirtaisessa vedessä ja aina huljutusten jälkeen sitä kallistetaan sen verran, että päällimmäistä hiekkaa, soraa ja pieniä kiviä luisuu veden mukana pois. Vaskauksen lopussa on oltava yhä varovaisempaa, jotta pienetkään kultahiput eivät pääsisi luiskahtamaan vaskoolin laidan yli.

Kun kultapaikka on vallattu, päästään aloittamaan kaivostyö. Ensimmäiset tehtävät ovat kaivosmontun avaaminen ja rännien valmistaminen. Ränniin lapioidaan soraa, ja siihen on saatava niin voimakas virtaus, että isommat kivetkin menevät veden mukana. Rännin pohjalla on rihloja, joiden yli sora ja kivet luisuvat, mutta kulta-, rauta- ja muut raskaat hituset painuvat rihlojen koloihin. Rännistä talteen saatu massa huuhdotaan lopuksi vaskoolilla. Se on huolellista työtä, sillä rännihuuhdonnan jälkeen mukana on vain kaikkein raskainta aineista, mistä kultaa on hidasta erottaa. Lopuksi jäljelle jäävä kulta kuivatetaan. Loput rauta- ja muut vieraat hiukkaset saadaan pois magneetilla tai varovasti puhaltamalla.

2.

Kullanhuuhdonta

Eräs mielenkiintoisimmista Lapissa harjoitetuista elinkeinoista on mm. Inarin eteläosissa ja Sodankylän pohjoisosissa harjoitettu kullanhuuhdonta. Kullanhuuhdonta-alueilla säilyneet rakennukset, vanhat laitteet ja kaivuusta kertovat jäljet muodostavat arvokasta kulttuuriympäristöä keskelle lappilaista erämaata.

Ivalojoen kulta-alue (Inari)

Vajaan 200 kilometrin pituinen Ivalojoen joki on Lapin kultahistorian keskeisin kohde. Se saa alkunsa Peltotunturin lähettäviltä Inarin ja Enontekiön rajamailta. Peltotuntureita pidettiin kauan Lapin kullan alkulähteenä. Aluksi Ivalojoen virtailee puroina soilla, pieninä nevoina ja pitkinä suvantoina Repokairan halki. Välillä jokilaakso syvenee, korkeat kalliot reunustavat sitä, paikoin on kuohuvia koskia. Ivalojoen Kultalan rakennukset ja maisemakokonaisuus muodostaa Suomen kultahistorian merkittävimmän kohteen, josta on nykyisin jäljellä päärakennus, sen itäpuolella oleva aitta, kellari, leipomorakennus sekä rannassa sijaitseva sauna. Kultala sijaitsee Ivalojoen keskijuoksulla tietömmässä erämaassa. Kultalan yläpuolelle rakennettiin v.1968 riippusilta ja kesällä 1997 siltaa alettiin uusimaan.

Ivalojoen sivujoista, Sotajoesta ja Palsinojasta kullanhuuhdonta levisi Laanilan alueelle. Ritakosken kämppäkartano lähiympäristöineen on jääne vuosisadan vaihteessa syntyneestä ja 1920-luvulla kehittyneestä kullanetsintätukikohdasta, joka monine rakennuksineen muodostaa ainutlaatuisen kokonaisuuden. Pahaojan Kultala on ainoa 1920-luvun kultahistoriasta kertova tukikohtakokonaisuus, joka on lähes sellaisenaan säilynyt nykypäiviin. Tukikohdan erikoisuutena ovat vanhat koneet ja laitteet sekä paikalle johtava kivin tuettu tienreuna. Muita Ivalojoen alueella arvokkaita kokonaisuuksia muodostavia kohteita ovat mm. Sotajoen suupankki, Liljeqvistin kämppäkartano ja ruoppaaja sekä Ruikanmutkan, Kyläjoensuun ja Nulkkamukan rakennukset jättemaakasoineen.

Kultalan historiaa

Lapin kultakausi alkoi Ivalojoen Ritakosken alapuolelta Nulkkamukasta, josta J.C. Lihrin retkikunta vuonna 1868 löysi kultaa saaden aikaan todellisen kultakuumeen seuraavan vuosikymmenen alusta lähtien. Oulun läänin kuvernööri Georg von Alfthan ryhtyi voimaperäisesti rakentamaan Kultalan Kruunuasemaa, metsäkämppejä, raivaamaan teitä ja polkuja sekä perkaamaan jokia. Ensimmäisissä luonnoksissa Kruunun Stationi oli kaksi kertaa suurempi kuin lopullisesti toteutettu. Kultalan asema valmistui rakennuspaikan yläpuolelle jokilaakson rinteiltä vieritetystä honkahirsistä keuhällä 1870.

Kultamaiden hiljetessä ja kultayhtiöiden hävitessä kannattavampiin puuhiin jäljelle jäivät vain pohjoisen Suomen asukkaat: talonpoikia, merimiehiä, pikkuvirkailijoita ja maakauppiaita. Kultala kunnostettiin 1880-luvulla talviasuttavaan kuntoon; sinne laitettiin uunit, ikkunat tiivistettiin, ja lattia, seinät sekä välikatto uusittiin. Professori Selim Lendströmin johtama polaarinen retkikunta tutki Kultalassa revontulia vuosina 1882 - 1884.

1960-luvulle tultaessa Kultalan katto ja lattia olivat huonossa kunnossa, esineistö ja kalusteet olivat paria tuolia lukuun ottamatta hävinneet, väentupa luhistunut ja saunan hirret tulipalon jäljiltä mustat. Kultalaan kokoontui kesällä 1968 suuri ja arvovaltainen joukko kullankaivajia ja kullanhuuhdonnan ystäviä viettämään kullanetsimisen 100-vuotisjuhlia. Juhlien aikana tehtiin alustava päätös säätiön perustamisesta kultahistoriaa elvyttämään. Lapin

Kultala Säätiö ryhtyi toimiin muutamien vuosien kuluttua. Kultalan Kruununaseman kunnostustyöt aloitettiin museoviraston valvonnassa vuonna 1972. Katto ja lattia korjattiin, samoin ikkunat. Tulisijat muurattiin umpeen ja vanha kartano ehostettiin arvolleen kuuluvaan asuun. Luhistunut väentupa valmistui kesällä 1982 ja sitä käytetään ryhmien majoituspaikkana.

Lemmenjoen kulta-alue (Inari)

Lemmenjoen kullanhuhdonta-alue on maisemaltaan erilainen kuin Ivalojoen ja Sotajoen seudut. Alue on tunturimaata. Hyvät kultapaikat ovat purojen latvoilla ja veden vähyys haittaa kullanhuhdontaa, koska tarvittavia rännejä on vaikea rakentaa. Lemmenjoen kullanhuhdonta-alue sijaitsee kokonaisuudessaan kansallispuiston rajojen sisällä 5 - 10 km etäisyydellä Lemmenjoesta lähinnä sen luoteispuolella. Lemmenjoen kulta löydettiin vuonna 1945 aiheuttaen kultakuumeen: kullankaivajia alueella oli vuosina 1947-51 yli kaksisataa.

Kultakuumeen hiivuttua alueelle on kuitenkin jäänyt runsaasti kullankaivuajoista kertovia rakennuksia ja rakennelmia, joista osa on edelleenkin käytössä. Museovirasto on inventoinut alueelta kaikkiaan 44 kohdetta, joista 28 on kämppiä tai kammeja (talousrakennuksineen tai ilman), 12 käytöstä jääneiden tukikohtien raunioita ja kaksi kiinteärunkoista pitkäaikaista telttä-asumusta. Näistä seitsemän kohdetta museovirasto on todennut kulttuurihistoriallisesti arvokkaiksi ja säilyttämisen arvoisiksi kohteiksi. Näitä kohteita ovat Pellervo Kankaisen pihapiiri Jäkälä-Äytsissä, Pellisen porukan entinen tukikohta (Morgamojan Kultala), Jomppasen turvekammi ja Liukkosen pihapiiri Morgamojassa, Isolan pihapiiri (Kaarreoja - Miessi), Hopun tukikohta Ruittuäytsissä ja Pihlajamäen tukikohta Miessissä.

Tankavaara (Sodankylä)

Nykyisin merkittäväksi matkailukohteeksi kehittynyt Tankavaaran kullanhuhdonta-alue kultamuseoineen sai alkunsa vuonna 1936 tehdyn kultaesiintymälöydön seurauksena. Purnumukan kyläläiset kaivoivat Tankavaaran puroista joutoaikoinaan kultaa vuosina 1936-38, kunnes saksalainen arkkitehti Werner Thiede teki vuonna 1938 valtauksen etsittyään suomalaisten kanssa alueelta kultaa koneellisin menetelmin. Kullanhuhdontaa alettiin Tankavaarassa harrastaa uudestaan vuonna 1970 Lemmenjoen vanhojen kullanhuhdontojen toimesta tarkoituksenaan opastaa matkailijoita kullanhuhdonnassa. Vuonna 1975 alueelle perustettiin kultamuseo, mistä lähtien alue on kehittynyt suosituksi matkailukohteeksi vuosittaisine kullanhuhdontakisoinen. Nykyisin alueella on runsas matkailupainotteinen rakennuskanta, jonka arvokkainta osaa edustaa mm. W. Thieden rakennuttama pieni huvimaja. Alueella sijaitsee myös UKK-puiston Tankavaaran opastuskeskus.

Lähteet

Lapin rakennusperintö. Lapin läänin rakennusperinne ry. Oulu 1984.

Lokio, Jarmo. Lapin kulttuuriympäristöohjelma. Lapin ympäristökeskus. Rovaniemi 1997.

Partanen, Seppo J. Kullan ja luonnon kutsu. Lapin kultamaiden opas. Suomen matkailuliitto. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä 1990.

<http://www.inari.fi/koulut/kkt/kulhu.htm>